

Усередині другого кластера – «Світ» – простежується лише один семантичний підклас: 2.1 «Час», як, наприклад: *unglückselge Nacht*. Той факт, що виміром емоції *gory* є найтемніший відтинок доби – ніч (*Nacht*), не випадковість. Ніч уважається сильнішою, ніж день [5, 61–62]. Вірогідно, енергію емоції *gory* і його емоційні процеси можуть перебороти лише енергія та процеси темряви чи ночі. Ніч терзав дослідники символів слушно називають часом «пошуків відповідей на духовні питання» [6, 62]. Отже, емоцію *gory* можна охарактеризувати як катарсисний механізм духовного.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Семантика емотивних прикметників дотична до функціонування людського (культурного, соціального, психологічного, раціонального) й об'єктивного світу. У ній відбивається майже весь спектр емоційних явищ епохи класицизму: переживання, стан, реакція, етичне ставлення до пережитого. При цьому чільне місце посідають ознаки та властивості емоції *радості* й емоції *gory*.

Найбільш актуалізований серед емотивних прикметників *froh* уживається на позначення емоційного стану людини (-ей), змісту усного тексту. До найменш актуалізованих належать: *beglückt, lächerlich, überlustig, lustfein, ehrfurchtvoll, seeisch-heiter, freudumgeben, melancholisch, unglücklich*. Основні мовні чинники частотності вживання емотивних прикметників простежуються в дериваційних і словотвірних процесах, стилі автора у використанні аналізованої лексики.

Зазначені вище й інші мовні чинники повинні стати предметом спеціального дослідження.

Список використаної літератури

1. Белехова Л. І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд: монографія / Л. І. Белехова – М.: Звезда, 2004. – 376 с.
2. Изард К. Э. Психология эмоций / К. Э. Изард; пер. с англ. В. Мисник, А. Татлыбаева. – СПб.: Питер, 2008. – 464 с.
3. Кириленко Т. С. Психология: эмоциональная сфера личности: навч. посіб. / Т. С. Кириленко. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
4. Мартина Р. Искусство эмоционального баланса / Рой Мартина; пер. с англ. Г. Воскречан. – СПб.: Будущее Земли, 2004. – 320 с.
5. Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської пра-мови): монографія / В. Г. Таранець. – Одеса: АстроПринт, 1999. – 116 с.
6. Шейнина Е. Я. Энциклопедия символов / Е. Я. Шейнина. – Москва: АСТ; Харьков: Торсинг, 2001. – 591 с.
7. Grabert W. von. Geschichte der deutschen Literatur / von W. Grabert, A. Mulet. – München: Bayerischer Schulbuchverl, 1971. – 497, [3] S.
8. Goethe J. W. Faust / J. W. Goethe. – Kehl: SWAN Buch-Vertrieb, 1994. – 407, [7] S.
9. Götz D. Langenscheidt Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache / D. Götz, G. Haensch, H. Wellmann. – Berlin: L., 2008. – 1307, [5] S.
10. Wahrig Wörterbuch der deutschen Sprache / hrsg. u. neu bearb. von Renate Wahrig-Burfeind. – München: [dtv], 2007. – 1152 S.

Статтю подано до редколегії
12.03.2012 р.

УДК 81-139

Ю. О. Савіна – асистент кафедри перекладу
Дніпропетровського національного гірничого університету

Когнітивні механізми та мовні засоби створення комічного: методологія дослідження (на матеріалі творів Джером К. Джерома)

Роботу виконано на кафедрі англійської мови
та літератури КНПУ ім. М. П. Драгоманова

У статті викладено методику аналізу та огляду мовних засобів і когнітивних механізмів, які використовуються в написанні гумористичного твору, і є безпосереднім джерелом створення комізму.

Ключові слова: комізм, мовні засоби, гумористичний твір, метод.

Савина Ю. А. Языковые средства создания комического в юмористическом произведении: методология исследования (на материале приведенной Джером К. Джерома). В статье сделана попытка анализа и обзора языковых средств и когнитивных механизмов, которые используются при написании юмористического произведения, и являются непосредственным источником создания комизма.

Ключевые слова: комизм, языковые средства, юмористическое произведение, метод.

Savina Yu. A. Linguistic Means of the Creation of Comic in Humorous Writing: Research Methodology (on the Material of the Works by J. K. Jerome). This article presents an attempt of analysis and review of linguistic means and cognitive mechanisms that are used during the creation of the humorous work and that is the direct source of comic creation.

Key words: comic, linguistic means, humorous work.

Постановка наукової проблеми та її значення. Феномен комічного є предметом вивчення природничих і гуманітарних наук, починаючи з античних філософів. Ці безпрецедентні за масштабами наукові дослідження створюють картину світу комічного в людській культурі та допомагають об'єднати його в такий розділ гуманітарних знань, як гелотологія (від грец. *гелос* – сміх) – наука про сміх, яка включає в себе всі дослідження, які стосуються природи комічного. Проблема комічного достатньо ефективно вивчалася з точки зору естетики та літературознавства [7].

«Гумор являється складною естетико-мисленневою категорією» [3, 35]. Розуміння комічного тексту є процесом дії думок людини, який направлений на побудову смислів, а також результатом, який був досягнутий завдяки цьому процесу. Ментальна обробка комічної інформації носить характер інтерпретації, і когнітивна специфіка комічного тексту пов'язана з діалогічністю як універсальною якістю *творчого*, яке пізнає процес мислення та мови. Гумор – це не зміст і значення, це – ефект, який виникає як результат його інтерпретації [5, 52].

Сучасні гумористи-професіонали, письменники, працівники театру та кіно, естради та цирку не керуються будь-якою з наявних теорій комічного і вважають, що зовсім не обов'язково керуватися якимись теоріями у їхній професії. Але це не означає, що теорія нам не потрібна взагалі. Теорія потрібна в будь-якій сфері людських знань. Не одна наука без теорії існувати не може. Теорія, перш за все, має пізнавальний характер, і знання її – один із елементів наукового світогляду загалом [1, 58].

Перший та основний недолік усіх теорій (переважно німецьких), вважає В. Пропп, – абстракціонізм, повна відстороненість. У більшості випадків такі теорії представляють собою мертві філософемі, які викладені складно, і зрозуміти їх неможливо [4, 35].

Спроб досягнути сутності комічного стосується достатньо велика кількість праць. Фундаментальні твори залишені Арістотелем («Риторика»), Т. Гоббсом («Левіафан»), І. Кантом («Критика чистого розуму»), Г. Спенсером («Фізіологія сміху»), А. Шопенгауером («Світ як воля і уява»), З. Фройдом («Дотепність і її відношення до неусвідомленого»), Д. Флагелом («Гумор і сміх»), М. Чойсі («Страх сміху»), А. Бергсоном («Сміх. Есе про сутність комічного»), А. Кестлером («Акт творчості»), М. Бахтінін («Франсуа Рабле і народна культура Середньовіччя і Ренесансу»), О. Луком («Гумор і дотепність, творчість»), Ю. Боровим («Про комічне») та багатьма іншими.

Також за останні роки рівень інтересу до проблеми комізму значно виріс, про що свідчить велика кількість наукових праць у сфері етнографічних і історико-культурних досліджень (Дж. Дорінсон, Ч. Девіс, Д. С. Ліхачов, Є. М. Мелетинський, О. М. Панченко, В. Я. Пропп), психології (Р. В. Гіббс, М. В. Запорожець, Ю. Е. Іванова, П. Е. МакГі, Р. А. Мартін, В. Раскін та ін.), соціології (М. В. Борошенко, І. А. Бутенко, А. В. Дмитрієв, Л. І. Гришаєва, Ю. В. Латишев, Т. Лукман, М. Малкай), філології (М. В. Вербицька, В. М. Головка, С. О. Голубков, В. С. Манаков, М. В. Мусійчук, Г. Н. Поспелов).

Останнім часом також посилилася зацікавленість дослідників-лінгвістів до проблем, які пов'язані з вивченням факторів мови, які виявляють і регулюють емоційну сферу діяльності людини. Сучасним видається і звернення до стилістичних особливостей комічного тексту, які розширюють і поглиблюють вже відомі уявлення про специфіку функціонування мовних одиниць у художньому тексті і його дії на читача.

Мета роботи – виявити і дати коротку характеристику теоріям і методам дослідження функціонування комічного в гумористичному тексті, а також представити й окреслити структурно-семантичний підхід, який є одним з найголовніших підходів дослідження комічного в гумористичному тексті.

Відповідно до основної мети були поставлені такі **завдання**:

- розглянути основні теорії, концепції комічного, які розкривають сутність і проблеми категорії комічного у світі сучасних методик розуміння художніх текстів комічної направленості;

- надати коротку характеристику методологічним підходам, які використовуються при окресленні ролі слова, його емоційно-експресивних модифікацій, спрямованих на створення комічного ефекту в художньому творі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Категорія комічного здавна існує у свідомості людей. Вона проявляється і в усній, і в письмовій комунікації, а також зафіксована багатьма дослідниками. Вважають, що адекватний опис такої складної категорії, як комічне, не може бути досягнуто лише лінгвістичним описом, оскільки воно стосується різноманітних аспектів людського буття, і цим пояснюється той факт, що дослідження цієї категорії розглядалося й продовжує розглядатися з різних позицій: естетико-філософських, біо-соціо-психологічних, соціокультурних, літературознавчих і лінгвістичних [6, 124]

Основоположним підходом до вивчення комічного вважають когнітивний підхід, оскільки саме в рамках цього підходу формуються основні положення теорії комічного, на які спираються й інші напрями. Серед когнітивних теорій значну увагу приділяють бісоціативній природі теорії А. Кеслера, яка зводиться до того, що структура комічного бісоціативна. Як стверджує А. Кеслер, ми сприймаємо дійсність у двох асоціативних контекстах або матрицях, при процесі різкого переключення ходу думок із однієї в іншу; семантичній теорії сценаріїв В. Раскіна, яка є варіантом бісоціативної теорії. На думку В. Раскіна, комічне полягає в комбінації двох семантичних сценаріїв за допомогою «перемикача». Перемикач – це структурний елемент, який може бути експліцитно виражений в тексті гумористичного твору або жарту; і формальній теорії С. Аттардо, яка зі свого боку базується на основі теорії В. Раскіна. Вона враховує породження і сприйняття комічного за елементами опозицій. Із лінгвокогнітивних теорій витікає, що комічне впливає через поєднання двох модусів – реального і нереального, двох взаємовиключних асоціативних контекстів при сприйнятті комічних текстів, інакше кажучи, у фреймових трансформаціях [6, 124].

Усі наявні теорії розглядають комічне або як суто об'єктивну якість предмету, або як результат суб'єктивних можливостей особистості, або як результат взаємовідносин об'єкта і суб'єкта. Ці три різноманітні методологічні підходи до трактування природи комічного і породжують усе видиме в теоретичній літературі розмаїття концепцій комічного, яке польський естетик Б. Дземідок у книзі «Про комізм» систематизує шість генеральних типологічних моделей комічного:

- 1) теорія негативної якості об'єкта висміювання (Арістотель) і її психологічний варіант – теорія привілеї суб'єкта над комічним предметом (Т. Гоббс, К. Уберхорст);
- 2) теорія деградації (приводом до сміху є приниження особи). Цю теорію сформулював англійський психолог XIX ст. А. Бен;
- 3) теорія контрасту. Жан Поль, І. Кант та Г. Спенсер стверджували, що сміх природно виникає, коли свідомість раптово переходить від великих речей до малих;
- 4) теорія протиріччя (А. Шопенгауер, Г. Гегель, Ф. Фишер, М. Чернишевський);
- 5) теорія відхилення від норми. К. Гросс, Е. Обує стверджували, що комічним є тільки те явище, яке відходить від норми;
- 6) теорія мотивів, які пересікаються, у якій виступає не один, а декілька мотивів, які пояснюють сутність комічного. Це є група широкого об'єму: А. Бергсон, З. Фрейд, А. Луначарський та ін. [2, 12–40].

В. А. Самохіна зазначає, що нараховують велику кількість теорій гумору. На початку XX ст. Дж. Грейг навів приблизно 90 різноманітних теорій гумору, зазначивши, що більшість із них переважно схожі одна на одну [5, 62].

Існують різноманітні сторони в дослідженні комічного: біологічні, соціальні, психологічні (переваги, деградації), лінгвістичні (невідповідність) та ін. П. Кіт-Спігель зробила спробу уніфікувати багаточисленні теорії гумору і представила один із найзагальніших варіантів, розділивши їх на вісім основних типів: 1) *біологічні, інтуїтивні і еволюційні теорії* – можливості сміху і гумору «вбудовані» у нервову систему; являються ознаками архаїчної адаптивної поведінки; 2) *теорія переваги* – корені сміху полягають у тріумфі над іншими людьми або обставинами; осміяння, насмішка і сміх над нерозумними діями інших є головним для гумористичної атмосфери художнього твору; 3) *теорія невідповідності* – гумор виникає від несумісних ідей або ситуацій чи уяви ідей та ситуацій, які відхиляються від звичних традицій; 4) *теорія здивування* – елементи здивування, шоку, раптовості або несподіванки є необхідними умовами для гумористичного ефекту в художньому творі; 5) *теорія протилежності* – сміх є, коли індивідуум одночасно переживає несумісні емоції і почуття; 6) *теорія*

визволення – гумор сприяє зняттю напруги; 7) *теорія конфігурацій* – гумор досягає ефекту, коли елементи, які сприймалися як такі, що неможливо поєднати, раптово займають свої місця; 8) *психо-аналітична теорія* – смішне має запас у витраченні психічної енергії, але різниця полягає у тому, що: комічний контраст або обмануте очікування; гумор перетворює подію, яка зазвичай викликає страждання у менш трагічну і значну [5, 62].

У дослідженнях проблеми мовної реалізації комічного можна розрізнити два методологічні підходи. Переважає структурно-семантичний підхід, який пов'язаний із визначенням ролі слова, його семантичних модифікацій, які спрямовані на створення гумористичного ефекту в художньому творі, а також словесно-ситуаційних засобів комічного. У другій половині ХХ ст. знаходить своє місце когнітивно-прагматичний підхід до аналізу гумористичного тексту. Для обох напрямів дослідження характерне виділення способів інтеграції опозитивних, протиставних відношень мовних одиниць та їхніх смислів, систем контрастування лексико-семантичних та семантико-синтаксичних компонентів мовленнєвої одиниці, у яких актуалізується, перебудовується та чи інша мовна одиниця, мобілізуючи свої ресурси для вираження нового змісту.

Однак, саме другий напрям у мовному вивченні гумору має безпосередньо стосується визначення національно-культурних особливостей так званої сміхової картини світу – одного з різновидів образів світу, що існують у людській свідомості і вербалізується у відповідній дискурсивній формі.

У будь-якому дослідженні метод може мати вирішальне значення. В історії цього питання метод у більшості випадків полягав у тому, що сутність комічного визначалася заздалегідь у межах тих філософських систем, яких дотримувались їх автори. Висновки авторів походили із деяких гіпотез, до яких підбирались приклади. Ці приклади, в свою чергу, повинні були ілюструвати та доводити певну гіпотезу. Такий метод прийнято називати дедуктивним. Він можливий та виправданий у тих випадках, коли їх неможливо спостерігати і коли за допомогою іншого методу їх пояснити неможливо. Але є й інший метод, який іде не від гіпотез, а від детального зіставного дослідження та аналізу фактів до обґрунтованих через факти висновкам. Такий метод прийнято називати індуктивним. Цей метод вивчення, який заснований на переробці фактів, дає можливість уникнути абстрактності та її наслідків, але які є характерними для естетики ХІХ–ХХ ст. Більшість сучасних наук уже не може існувати тільки на створенні гіпотез. Там, де це дозволяють факти, треба користуватися індуктивним методом, що надійно встановлює істину.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Варто зазначити, що сприйняття комічного індивідумом ґрунтується все ж на таких когнітивних якостях людської свідомості, як відображення навколишньої дійсності і формування стереотипного сприйняття. Комічне є об'єктивною суспільною цінністю і пов'язане зі специфічним колом переживань людини. Як виявлено – результат комічного – сміх, який заснований на розумінні алогічності життєвих явищ.

Вважають, що кожна з розглянутих теорій по-своєму об'єктивна і пояснює деякі явища комічного, але кожна має свій недолік: вона не охоплює всіх форм комічного і не висвітлює специфічні риси комічного. У подальшому можливий варіант з'ясування недоліків тієї чи іншої теорії за допомогою емпіричного методу і конкретного аналізу окремих явищ комічного, аналізу, який полягає у класифікації різних форм комічного.

Список використаної літератури

1. Боров Ю. Б. О комическом / Ю. Б. Боров. – М. : Искусство, 1957. – 232 с.
2. Дземидок Б. О комизме / Б. Дземидок. – Киев : [б. и.], 1967. – 284 с.
3. Кобякова І. К. Концептуалізація та категоризація гумору / І. К. Кобякова // Вісн. Сумськ. держ. ун-ту. Сер. Філологічні науки. – Суми : Вид-во СумДУ, 2006. – Т. І, № 11 (95). – С. 35–39.
4. Пропп В. Я. Проблемы комизма и смеха / В. Я. Пропп. – СПб. : [б. и.], 1997. – 284 с.
5. Самохина В. А. Современная англоязычная шутка : [монография] / В. А. Самохина. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2008. – 356 с.
6. Уткина А. В. Обоснование когнитивного подхода к категории юмора / А. В. Уткина // Вестн. Адыгейск. гос. ун-та. Сер. : Филологические науки. – Мойкоп : Изд-во АдГУ, 2007. – № 2. – С. 123–125.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://Wikipedia.org.ua>

Статтю подано до редколегії
14.03.2012 р.